

50 lat Oddziału Chełmskiego Archiwum Państwowego w Lublinie 1952–2002

Chełmski Oddział Archiwum Państwowego w Lublinie 15 maja 2002 r. obchodził jubileusz 50-lecia swego istnienia. Z tej okazji w sali konferencyjnej Chełmskiej Biblioteki Publicznej w Chełmie odbyła się sesja naukowa, w której uczestniczyli: dr hab. Władysław Stępniaak – zastępca naczelnego dyrektora Archiwów Państwowych, Leszek Kraczkowski – dyrektor Wydziału Kultury i Sztuki Urzędu Marszałkowskiego w Lublinie, Zygmunt Gardziński – wiceprezydent miasta Chełma, Roman Małek – dyrektor Chełmskiej Biblioteki Publicznej w Chełmie, archiwiści, bibliotekarze, pracownicy naukowcy UMCS w Lublinie, nauczyciele, regionaliści. Ogółem w sesji wzięło udział ok. 50 osób.

Sesję otworzył dr Piotr Dymmel – dyrektor Archiwum Państwowego w Lublinie, który powitał gości oraz podkreślił w swym wystąpieniu, iż 50 lat temu, w połowie 1952 r., rozpoczęło działalność Archiwum Powiatowe w Chełmie jako lokalna struktura Archiwum Wojewódzkiego w Lublinie. Od tego czasu jest silnie zakorzenione i mocno związane z instytucjami miasta i regionu oraz z lokalnym społeczeństwem.

W dalszej kolejności głos zabierali: Władysław Stępniaak, Leszek Kraczkowski, Zygmunt Gardziński i Roman Małek. Mówcy podkreślali dotychczasowy dorobek Archiwum oraz nawiązywali do roli tej instytucji w dobie obecnej. Odczytane zostały również okolicznościowe adresy: od Edwarda Hunka, marszałka Województwa Lubelskiego, Henryka Dżamana, prezydenta miasta Chełma, Romana Małka, dyrektora Chełmskiej Biblioteki Publicznej w Chełmie. Głos zabrał również dr hab. Mieczysław Wieliczko z UMCS, który w imieniu pracowników naukowych Instytutu Historii przekazał słowa uznania i gratulacje dla całego zespołu pracowników chełmskiego archiwum.

W toku sesji wygłoszono dwa referaty i dwa komunikaty. Prof dr hab. Krzysztof Skupieński („Miejsce archiwum we współczesnym społeczeństwie”) omówił funkcje placówek takich jak archiwa w przekroju historycznym, począwszy od starożytności do czasów najnowszych. Współczesne archiwa stały się przede wszystkim naukowymi placówkami historycznymi, które mają niezmiernie ważne zadanie – przechowywanie dla potomności źródeł historycznych. Rozwijając zagadnie-

nie ewolucji zawodu archiwisty referent konkludował, iż obecnie zwiększa się zapotrzebowanie na specjalistów, którym nie wystarcza wykształcenie historyka. Potrzebna jest znajomość zagadnień dokumentacji współczesnej, posługiwanie się nowymi technikami i procedurami biurowymi i kancelaryjnymi oraz stosowanie technik informatycznych w zarządzaniu dokumentacją najnowszą. Tym wyzwaniem może sprostać pojawienie się nowej formacji zawodowej *records managerów*, czyli zarządców dokumentacji współczesnej.

Drugi referat („Dzieje i zasób Oddziału Chełmskiego Archiwum Państwowego w Lublinie”) przedstawił mgr Stanisław Minicki. Na początku omówił dzieje placówki, która została utworzona na mocy zarządzenia nr 9 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 28 lipca 1952 r. jako Powiatowe Archiwum Państwowe w Chełmie. Jego organizatorem i pierwszym kierownikiem był Jan Kunicki. Powiatowe Archiwum w Chełmie podlegało bezpośrednio Wojewódzkiemu Archiwum Państwowemu w Lublinie. Obejmowało terenem działania powiaty: chełmski, hrubieszowski i włodawski. Początkowo mieściło się przy ul. Lubelskiej 68, jednak w sierpniu 1953 r. przeniesione zostało do lokalu przy ul. Lubelskiej 59. Kolejną siedzibą Archiwum był od sierpnia 1957 r. gmach PKP, w którym pozostawało do 1975 r. W wyniku reformy administracji państwowej w 1975 r. i likwidacji powiatów Powiatowe Archiwum Państwowe przekształcono w Oddział Terenowy Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Lublinie, jednocześnie przenosząc jego siedzibę do Krasnegostawu. Odtąd obejmowało swoim zasięgiem działalność teren województwa chełmskiego. Pod koniec 1990 r. placówka powróciła do Chełma, gdzie przydzielono jej lokal w budynku byłej piekarni PSS „Społem” przy ul. Siedleckiej 4. Od 1997 r. Archiwum mieści się w gmachu Chełmskiej Biblioteki Publicznej (wtedy jeszcze Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej) przy ul. Partyzantów 40. Na przestrzeni 50-lecia placówką kierowali: w latach 1952–1963 Jan Kunicki, w okresie 1963–1975 Helena Jamka-Gabryńska, a od 1975 r. Stanisław Minicki.

W dalszej kolejności omówiona została działalność Archiwum, w której najważniejsze miejsce zajmowały czynności związane z zabezpieczaniem akt w terenie i przejmowaniem ich do swojej siedziby. Ważnym obowiązkiem było porządkowanie zasobu, czemu towarzyszyło sporządzanie dla wielu zespołów akt pomocy ewidencyjnych w postaci inwentarzy archiwalnych. Obok opracowania zespołów akt znajdujących się w Archiwum, na bieżąco był i jest sprawowany tzw. nadzór archiwalny nad narastającym zasobem archiwalnym. Wiąże się z tym dokonywanie kontroli archiwów zakładowych, w których powstają materiały o wartości źródeł historycznych, ekspertyz archiwalnych oraz nadzór nad przekazywaniem na makulaturę dokumentacji niearchiwalnej.

W referacie przedstawiono charakterystykę zasobu liczącego na koniec 2001 r. 456 zespołów archiwalnych zawierających 97 219 jednostek archiwalnych o rozmiarze 965 metrów bieżących. Zgromadzony w archiwum zasób obejmuje akta sięgające od XVIII w. do 1998 r. i dotyczy terenu byłych powiatów: chełmskiego,

hrubieszowskiego, włodawskiego oraz, po 1975 r., województwa chełmskiego. Na zasób składają się zespoły akt miast, wśród nich duży zespół akt miasta Chełma z lat 1821–1950, a także akta gmin – sięgające fragmentarycznie od XIX w. do 1954 r., instytucji sądowych, hipoteczne i notarialne z XIX–XX w., akta władz, urzędów, instytucji społecznych i gospodarczych, akta organizacji politycznych zarówno z okresu 20-lecia międzywojennego, jak i czasów najnowszych.

W referacie podkreślona została również działalność popularyzatorska, jak wystawy i pokazy archiwalne, z których ważniejsze to: *Miasto Chełm i ziemia chełmska w dokumencie archiwalnym*, *Oświata chełmska w XIX–XX w.*, *Chełm między wojnami 1918–1939 w dokumencie archiwalnym*, *Skarby chełmskiego archiwum*, *Krasnystaw w latach 1918–1939 w dokumencie archiwalnym*. Temu celowi służyła również informacja prasowa i radiowa. Współpraca ze szkołami z terenu miasta Chełma i okolic obejmowała pogadanki i prelekcje połączone z prezentacją ciekawych dokumentów archiwalnych.

W drugiej części sesji wygłoszone zostały dwa komunikaty. W pierwszym („Wykorzystanie zasobu Archiwum chełmskiego do badań regionalnych”) mgr Katarzyna Litwin omówiła problematykę badań regionalnych na podstawie wykorzystania bogatego w źródła historyczne zasobu przechowywanego w Archiwum w Chełmie. Od 1958 r. zapoczątkowane zostały pierwsze prace związane z udostępnianiem materiałów archiwalnych do prac historycznych regionalnych. W dokumentacji dotyczącej udostępniania można stwierdzić zdecydowaną tendencję wzrostową oraz coraz większe zapotrzebowanie na korzystanie z dokumentów archiwalnych do prac naukowych. W ciągu 50 lat pracownię udostępniania odwiedziło około 700 osób, które przeprowadziły badania na podstawie około 30 tys. jednostek archiwalnych.

Od początku największe zainteresowanie budziła historia Chełma oraz regionu chełmskiego. Przeważały zagadnienia rozwoju społeczno-gospodarczego Chełma w latach 1864–1974. Analogiczne badania dotyczyły powiatu chełmskiego. Od 1967 r. rozpoczęto prace badawcze z wykorzystaniem źródeł archiwalnych do prac nad dziejami oświaty chełmskiej oraz szkolnictwa chełmskiego w okresie okupacji hitlerowskiej. W latach 90. pojawiły się pierwsze opracowania dotyczące mniejszości narodowych na terenie Chełma i powiatu, głównie mniejszości żydowskiej w regionie chełmskim przed i po II wojnie światowej. Zainteresowanie badaczy zaczęło się również skupiać na innej mniejszości w regionie – ukraińskiej. W 1996 r. rozpoczęto cykl prac jej poświęconych.

Autorka wskazała na potrzebę badań źródłowych nad historią regionalną, w wyniku których mogłyby powstawać monografie lub opracowania poruszające wybrane aspekty procesu historycznego. Wszelkie tego rodzaju badania mają wielką wartość ponadregionalną dla historii ogólnonarodowej.

Drugi komunikat, przedstawiony przez mgr Stanisławę Rudnik i mgr Pawła Wirę („Znaczenie źródeł archiwalnych dla badania i ochrony dóbr kultury”), omawiał wykorzystanie materiałów archiwalnych w pracy konserwatorskiej, jako jednych z podstawowych środków poznawczych ułatwiających podejmowanie róż-

norodnych działań przy obiektach zabytkowych. Autorzy stwierdzili, iż są one podstawowym materiałem wyjściowym przy opracowywaniu wytycznych konserwatorskich. Do najczęściej wykorzystywanych należą plany gmin, dekanatów, dóbr, ekonomii, wsi, folwarków, parafii i majoratów, miast lub ich części, projekty architektoniczne budynków w miastach i we wsiach, księgi hipoteczne dóbr ziemskich i zabytków architektury sakralnej i świeckiej, lustracje dóbr, księgi miejskie i grodzkie oraz akta wizytacji biskupich, które są przechowywane w archiwach państwowych, kościelnych, parafialnych, sądowych – wydziałach ksiąg wieczystych przy sądach rejonowych. Zachowane źródła archiwalne w postaci inwentarzy, opisów, planów miast lub ich części mogą często pomóc w odtworzeniu układu i lokalizacji najważniejszych budowli, historycznego przebiegu ulic i rozmieszczenia placów, zachowania rozmiarów i układu działek historycznych wraz z dawnym usytuowaniem budynków. W zakończeniu komunikatu znalazło się stwierdzenie, iż nie wszystkie dostępne źródła pisane zostały w dostatecznym stopniu przebadane i rozpoznane, a wyniki badań tylko w niewielkim zakresie są opublikowane. Chociaż w dyspozycji służby konserwatorskiej znajduje się dość obszerny zbiór dokumentacji, uwzględniający informacje źródłowe, to ciągle jeszcze istnieją nieprzebadane zasoby materiałów historycznych do dziejów poszczególnych obiektów zabytkowych i miejscowości.

Podczas sesji w przerwie między odczytami dokonano otwarcia dwóch wystaw *50 lat Oddziału Chełmskiego APL* i *Chełm – historia miasta w dokumencie*. Na pierwszej zaprezentowano różnorodne dokumenty (korespondencję, afisze, fotografie, kserokopie wycinków prasowych) dotyczące działalności placówki na przestrzeni 50 lat. Łącznie pokazano 59 dokumentów umieszczonych na 17 planszach wiszących. Druga zaprezentowała źródła archiwalne dotyczące dziejów Chełma, które umieszczono w 16 gablotach i na 25 planszach wiszących. Do najciekawszych materiałów archiwalnych pokazanych na tej wystawie należały oryginalne plany miasta Chełma m.in. z 1823 i 1874 roku. Pokazano również najwcześniejsze fotografie Chełma z 1876 roku. Ogółem zaprezentowano ok. 130 dokumentów. Na zakończenie programu została zorganizowana wycieczka do chełmskich podziemi kretowych.